Dřevo pro Kalich – Pramen 2019

Obr. 1. *Pramen pod Tyršovým mostem v Litoměřicích.*
Foto: Martin Zubík.

Dům Kalich, původně nazývaný dům Pod Bání, stojí na Mírovém náměstí v Litoměřicích a na své střeše nese neobvyklou vyhlídku – dřevěnou věž s bání ve tvaru kalichu. Do současné renesanční podoby byl dům přestavěn v letech 1570–1580, dnes v něm sídlí městský úřad a v báni věže je veřejnosti přístupná vyhlídka. Dominantu historického centra s dvaceti metry výšky a čtyřmi metry průměru lze směle považovat za největší kalich ve střední Evropě. Vždyť do vyhlídkové báně by se vešlo přes 300 hektolitrů vína. Kalich, který se stal symbolem města, však nemá tak přímou vazbu na symboliku vinařství nebo dokonce utrakvistickou tradici Litoměřic. Ty mu připisují až pozdější interpretace. Je však unikátní svou konstrukcí a tvarem a v České republice nemá obdoby. Jak doložil stavebněhistorický průzkum (Podroužek – Švec – Pohořalý, CDDKD FF UJEP v Ústí n. L. 2019), podobné konstrukce se vzácně dochovaly také u hanzovních domů v Německu, v Holandsku či v Belgii. To samo o sobě staví patrně do nového světla i obchodní aktivity nobilitované rodiny Mrázů z Milešovky, z níž Jan Samuel Mráz nechal renesanční dům, za účasti italského stavitele Ambrosia Balli, na místě dvou starších gotických domů vystavět.

Průzkum odhalil, že dřevo mladšího krovu, který je paradoxně vespodu, bylo káceno v letech 1832–1834 a na něj byla v téže době zavěšena starší věž. Anály dokládají, že v průběhu let utrpěla jak zásahy blesku, tak dělostřelecké ostřelování během první slezské války. Dendrochronologická analýza ovšem doložila, že konstrukce přestály tyto katastrofy bez újmy a skácení stromů použitých na trámoví věže datovala na přelom let 1568 a 1569.

Za 450 let své existence však byly dřevěné konstrukce poškozeny nesystematickými stavebními zásahy, a to zejména při opravách a úpravách domu ve druhé polovině minulého století i na přelomu milénia. Při nich byly například renesanční a raně barokní malované stropy patra domu zavěšeny na ocelové profily v podstřeší, přičemž byly přeřezány pozednice a některé vazné trámy. Navržení vhodné technologie opravy historických konstrukcí bylo proto prvním cílem uvažované obnovy, podpořeným od počátku zájmem vedení města i grantem z institucionálních prostředků na vědu a výzkum FF UJEP v Ústí n. L.

Pro další postup renovace krovů byly rozhodující nálezy stluků, odsekaných houžví, vorařských žabek a ušení na některých prvcích krovových konstrukcí. Ty upozornily, že krovy byly konstruovány z plaveného dřeva. Právě toto zjištění iniciovalo myšlenku použít plavené dřevo i při jejich opravách. Zachování autenticity historické technologie mělo i zde své racionální jádro: v proudící živé vodě se totiž postupně vyluhují terpeny a volné polysacharidy, které lákají dřevokazný hmyz. Máčením navíc dřevo ztrácí své přirozené růstové pnutí, při vysýchání méně praská a méně se kroutí. Na základě dalších nálezů pak byla technologie opravy krovů doplněna o nakládání s prvky vezděnými do zdiva. Také v tomto případě byla k úpravě dřeva využita mokrá cesta. Při máčení do mrtvé vody se opracované dřevo noří do kalné stojaté vody, která ho penetruje anorganickými sedimenty, a tím zpevňuje jeho povrch. Takové dřevo se pak dá s výhodou použít na pozednice či kleštiny ve zdivu. Kvůli těmto přednostem stálo tedy za to absolvovat velmi složitý proces, a to jak po stránce technické, tak i legislativní. Kromě tradiční tesařské technologie bylo rozhodnuto dodržet také tradiční materiál. Výměny a repliky prvků krovů budou tak vyrobeny z těch druhů dřevin, ze kterých byly zhotoveny prvky původní. Pružné jedlové dřevo je použito na krokve, tvrdé a houževnaté dřevo z modřínu na pozednice. Dřevo z dubu a jasanu poslouží na výrobu hřebů a kolíků k jištění spojů.

Protože nejvíce výměn se týká krokví, bylo primárním úkolem prováděcí firmy sehnat v dostatečném množství jedli bělokorou. Ta je v současné době zastoupena v našich lesích pouze jedním procentem, přesto se ji však podařilo v lokalitě u Luckých Chvalovic ve Středočeském kraji zajistit. Její smýcení proběhlo v polovině ledna a poté byla natěžená kulatina převezena do Litoměřic. V areálu bývalých ženijních

Copyright © Autoři, 2019. Vydala Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ú. o. p. v Ústí nad Labem.
Copyright © The Author(s), 2019. Published by the Faculty of Arts of J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem in cooperation with National Heritage Institute, the territorial expert workplace in Ústí nad Labem.

Obr. 2. *Vysoká tesařská práce na Mírovém náměstí před Kalichem. Foto: Jan Peer.*

kasáren pak tesaři z firmy pana Oravce dřevo odkornili a pustili se do stavby vorových tabulí.

Pro technologický postup máčení v mrtvé vodě, byly vyrobeny čtyři vorové tabule v délkách čtyři metry a šíře dva metry. Ve čtvrtek 25. dubna 2019 bylo opracované dřevo rádlované v tabulích drátem ponořeno do návesního rybníku v Zahořanech u Litoměřic. Během tří měsíců se dostatečně penetrovalo kalem tak, že ho bylo možné použít na výměny pozednic.

Jiný technologický postup vyžadovalo plavení dřeva v živé vodě na řece Labi. Z odkorněné kulatiny bylo připraveno pět vorových tabulí o různých délkách. Předák měřil osm metrů, slabák čtyři metry, třeťák šest metrů, čtvrťák šest metrů a zadák osm metrů. Jedlové, modřínové, smrkové, dubové a jasanové kmeny byly svázány dobovým způsobem, pouze houžve z mladých smrčků byly nahrazeny provazy.

Do řeky se dřevo spouštělo začátkem května 2019 pod jezem v Českých Kopistech, aby mohlo být v pátek 9. srpna za doprovodu armádních člunů a přihlížení desítek lidí splaveno po řece do Litoměřic.

Přípravné práce k plavbě začaly však již den předtím. Podle pokynů plavební správy byly vorové tabule přetaženy pod zdymadla na kotviště, kde je plavec pan Jankovský, který řídil nejen stavbu, ale vybaven vrátenským patentem i plavbu pramene, seřadil. První po proudu šel předák – vor opatřený na čele nožicemi s usazenými rudlaty – vesly, jimiž se řídí a pohání celý pramen. Krátký slabák za ním slouží k přenášení a vyrovnávání pohybu vorových tabulí. Protiváhu předáku tvoří zadák, poslední vor vybavený opačinou – veslem, které umožňuje pramenu rejdovat do boku, a také brzdou – šrekem, kterým se při kotvení pramen zapírá do dna řeky. Na třeťáku nechybělo ohniště, které tradičně sloužilo k osvětlení voru při noční plavbě. Svázaný pramen tak dosahoval délky 32 metrů, i s ponořenými vesly celkem 40 metrů. Jelikož současný plavební řád již neumožňuje pohyb po řece volně plujícímu plavidlu takové délky, narušovaly čistě historický ráz plavby dva lodní motory zavěšené na předáku. Tříkilometrová plavba ke kotvišti na Lodním náměstí trvala i s obrátkou proti proudu necelou hodinu. Plavbu vorů po celé trase sledovali diváci a velký dav přivítal voraře i na Lodním náměstí v Litoměřicích, kde byly vytažené vorové tabule do soboty vystaveny ke komentovaným prohlídkám. V neděli byl pramen rozebrán a kulatina převezena do záboru na Mírovém náměstí, kde tesaři až do poloviny září předváděli ruční opracování trámů ve vysoké tesařské práci. Díky přípravě jednotlivých prvků krovu domu Kalich přímo na náměstí měli obyvatelé Litoměřic možnost na vlastní oči vidět a také si vyzkoušet náročnost tradičních tesařských postupů. Otesané trámy pak byly převezeny do provětrávané haly v areálu Jiříkových kasáren. Sem doputovalo i dřevo ze čtyř vorů máčených ve stojaté vodě záhořanského rybníka. Veškeré dřevo zde bude uskladněno asi rok a teprve po jeho dokonalém vyschnutí dojde k vlastní opravě krovu domu Kalich, která bude probíhat ve druhé polovině roku 2020. Celý proces obnovy završí v roce 2021 kompletní výměna střešní krytiny.

Náročná realizace památkové obnovy krovů a střechy domu Kalich probíhá úspěšně díky vynikající spolupráci všech zúčastněných stran: majitele objektu – města Litoměřic, zastoupeného odborem správy majetku, odborem územního rozvoje a odborem školství, kultury, sportu a památkové péče, který je výkonnou složkou památkové péče, dále Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Ústí n. L., který je odbornou složkou památkové péče, Centra pro dokumentaci a digitalizaci kulturního dědictví Filozofické fakulty UJEP v Ústí n. L., které provádí vědecký výzkum a dokumentaci stávajícího stavu historických konstrukcí, zkušené projekční firmy – Projektového ateliéru Jarkovský z Litoměřic a řemeslně zdatné prováděcí firmy, kterou je Tesařství Čenda Zdeňka Oravce. Díky tomu se i akce splavení a opracování dřeva *Pramen 2019* stala přitažlivou součástí oslav 800 let města Litoměřic.

Viz https://www.youtube.com/watch?v=dnKld6-w1no.

Kamil Podroužek